

INVESTIRAJ NA BRZINU, KAJAČEŠ SE NATENANE

Da li se međunarodne finansijske institucije ponašaju kao da pristupni kriterijumi za EU i ekstremni gubici energije ne postoje u Jugoistočnoj Evropi?

Sažetak za Crnu Goru

*Stara izreka se bavi problematikom "Kako pojesti slona?"
na što mudrac odgovara "Griz po griz, počevši od repa".*

2

De karbonizacija cijele ekonomije ne razlikuje se od divovskog zadatka iz teksta iznad: zahtijeva utvrđeno polazište i pristup korak-po-korak kako bi naizgled nepremostivi izazovi postali izvodljivi. Zbog tog razloga je EU postavila ciljeve svojih zemalja članica u vezi sa klimatskom akcijom za 2020.godinu, nakon čega slijede ciljevi za 2030 i 2050.godinu. To će biti dovoljno izazovno za zemlje članice, ali šta je sa onim državama na zapadnom Balkanu koja će se najvjerovatnije pridružiti izazovu kad već bude odmakao na pola puta? Bez ozbiljnih priprema, ove zemlje će zasigurno shvatiti da je nemoguće obaviti takav golem zadatak, a to će koštati region i poreske obveznike EU ogromne količine dodatnog novca potrebne da se oni vrate na pravi put, ako se to uopšte bude moglo učiniti.

Slovenija je ušla u Evropsku uniju 2004. godine i bila je prva od bivših jugoslovenskih republika koja je to učinila. Nekoliko godina nakon toga, Hrvatska bi trebala ući u EU u julu ove godine, Crna Gora je otvorila pregovore, Srbija i Kosovo¹ su parafirali sporazum koji bi mogao otključati put do članstva u EU, a Makedonija² je angažovana u pristupnom dijalogu na visokom nivou sa EU. To otvara mogućnost mnogima od zemalja zapadnog Balkana da se priključe EU tokom sljedeće dvije decenije.

Taj potencijal bi trebao da ima stvarni uticaj na politiku međunarodnih finansijskih institucija (MFI) prema potencijalnim zemljama članicama,

posebno u sferi energetike, u kojoj države članice imaju za cilj potpuno dekarbonizovane elektroenergetske sisteme do 2050.godine.

Međutim, do sada su planovi za zemlje zapadnog Balkana³ išli tačno u suprotnom smjeru. Od planiranog novog kapaciteta za električnu energiju, 43,5% biće na ugalj ili lignit⁴, a Regionalna energetska strategija Energetske zajednice predviđa povećanja emisije gasova sa efektom staklene bašte makar do 2030.godine. Ako će region da potroši planiranih – ali vjerovatno nerealnih – 28,8 milijardi eura do 2020.godine na realizaciju tih planova⁵, ishod će vjerovatno biti rastući računi građana za struju, bez nekih značajnih planiranih smanjenja u gubicima prenosa i distribucije, niti veće efikasnosti u njihovim domovima. U isto vrijeme, biće izgrađena mnoga nova i štetna postrojenja na prljavi lignit, a prastari ekosistemi će biti uništeni radi nove, neodržive hidro energije, od koje će se značajan dio izvoziti u Evropu i dodatno će udaljiti region od ciljeva EU u vezi sa obnovljivom energijom.

Za MFI izbor bi trebao da bude jednostavan. One su u vlasništvu ili djelimičnom vlasništvu EU i u ovom regionu finansiraju potencijalne buduće zemlje članice, što znači da se politike EU moraju poštovati. Umjesto da se na održivost, sigurnost nabavke i priuštivost, gleda kao na konkurentne ciljeve, MFI moraju koristiti svoje ograničene finansije da pomognu samo one projekte koji postižu sva tri cilja zajedno.

1 Prema Ujedinjenim nacijama, Kosovo je "pod Privremenom administrativnom misijom UN-a na Kosovu (UNMIK) koja je osnovana prema Rezoluciji Savjeta bezbjednosti 1244." U ovoj studiji, naziva se „Kosovo“.

2 Prema Ujedinjenim nacijama, zvanično ime za Makedoniju je „Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija“. U ovoj studiji, naziva se „Makedonija“.

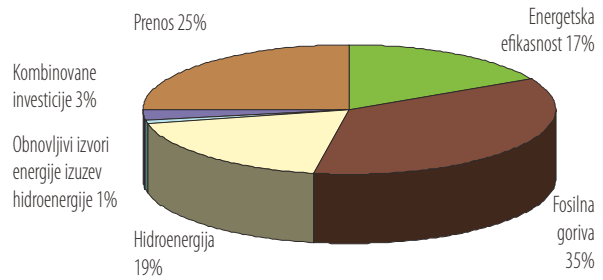
3 Regionalna energetska strategija Energetske zajednice, <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/1810178.PDF>

4 Izračunato iz Regionalne energetske strategije Energetske zajednice, usvojene u oktobru 2012.godine, <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/1810178.PDF>

5 http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/AREAS_OF_WORK/Consultation/PECLs

EBRD, Svjetska banka, EIB i EU-IPA, Finansiranje energetskeg sektora Zapadnog Balkana 2006–2012

Pa ipak, u periodu 2006-2012.godine, EBRD, EIB, Svjetska banka i EU-IPA uložili su ukupno 1,68 milijarde eura u energetske infrastrukturu na području zapadnog Balkana, od čega su fosilna goriva dobila 32 puta više sredstava nego obnovljivi izvori koji nisu povezani sa hidro energijom, ili gotovo dvostruko (1,8 puta) više od svih oblika obnovljive energije, uključujući hidro energiju. Fosilna goriva dobila su 597,3 miliona eura (35 procenata) od cjelokupnog finansiranja MFI u energetiku u regionu, hidro energija je dobila 310,1 miliona eura (19 procenata), a ostali obnovljivi izvori dobili su samo 18,5 miliona eura (1 procenat). Energetska efikasnost, koja ima veliki potencijal za rješavanje energetske siromaštva u regionu, dobila je samo 17 procenata ili 288,8 miliona eura, iako se procjenjuje da je između 1.000 i 10.000 puta isplativije da se uštedi jedinica energije nego da se proizvede nova jedinica.

bon lock-in)⁶, što će biti izuzetno skupo promijeniti. Te troškove će snositi građanstvo u regionu i EU.

Uloga MFI je da ulažu u projekte za koje drugi izvori finansiranja nijesu dostupni po razumnim cijenama. MFI stoga imaju vrlo specifičnu ulogu u podsticanju novih, ekološki i društveno zdravih ulaganja, a ne da samo ulažu u šta god da vlade ili preduzeća predlože.

S obzirom na imperativ da se pomogne zemljama u regionu da se orijentišu prema ciljevima EU za 2020, 2030 i 2050.godinu, preporuke iz ovoga izvještaja su da MFI:

- prekinu finansiranje novih projekata sa fosilnim gorivima u potencijalnim zemljama članicama, posebno iz uglja i ubrzano povećavaju udio ušteda energije, energetske efikasnosti i održivih izvora energije u svojim portfolijima;
- odrede energetske efikasnosti stambenih objekata i uštede energije za prioritet broj jedan u regionu;
- usvoje pristup nulte tolerancije za pokazatelje korupcije ili kršenja ekoloških standarda za sve projekte;
- podrže diverzifikaciju obnovljivih izvora energije i prestanu da daju podršku štetnim hidroenergetskim projektima, posebno onima izgrađenim da budu sredstva za izvoz energije;
- pripreme sredstva i programe za pomoć zemljama u regionu koje žele zadovoljiti ciljeve

3 Gotovo polovina (48 procenata) kreditiranja EBRD-a, najvećeg zajmodavca u regionu, u sektor energetike, podržalo je fosilna goriva, uz samo dva procenta podrške obnovljivim izvorima koji nisu povezani sa hidro energijom i dodatnih 23 procenta za hidro energiju.

Među projektima koje su finansirale EIB i EBRD u tom periodu je termoelektrana Šoštanj na lignit u Sloveniji. Obje banke nisu uzele u obzir da će taj projekat emitovati dovoljno CO₂ da potroši cijeli "karbonski budžet" Slovenije do 2050.godine, tako da će 'zaključati' zemlju na energiju iz lignita i ograničiti buduće energetske izvore. Nastavak takvih ulaganja, poput onih planiranih od strane EBRD-a u Srbiji i na Kosovu, ne samo da je u suprotnosti sa klimatskim i energetske ciljevima EU, već će, ako bude tekao u cijelom regionu, dovesti do efekta karbonskog zaključavanja (car-

6 Carbon lock-in je termin koji se odnosi na neprekidnu inerciju energetske sistema zasnovanih na fosilnim gorivima koja inhibira javne i privatne napore za uvođenje alternativnih tehnologija proizvodnje energije (prim.prev.)

ve energetske efikasnosti od 20%, naročito u slučajevima koji će pomoći rješavanje energetske siromaštva;

- pripreme sredstva i programe za pomoć zemljama u regionu za rješavanje alarmantno visokih tehničkih i komercijalnih gubitaka u energetske sistemima regiona; i
- u velikoj mjeri pojednostave objavljivanje informacija o projektima za fondove i posrednike, tako da je jasnije koja sredstva gdje završe.

4

Fokus na Crnoj Gori

Crna Gora ima ambiciozne, ali kontroverzne planove da pretvori zemlju iz neto uvoznika energije u energetske izvoznika. Međutim, tokom predmetnog perioda, malo planiranih projekata je sazrelo i angažman MFI u crnogorskom energetske sektoru je bio skroman. EBRD je obezbijedila sredstva od 40.25 miliona eura tokom ovog perioda za tri projekta – projekat novih brojila sa EPCG, postrojenje za biomasu u Pljevljima i učesće u kapitalu fonda "Green for Growth", za koji je EIB takođe izdvojila 3 miliona eura za Crnu Goru. Jedini drugi EIB projekat je bila mala komponenta projekta rekonstrukcije elektroenergetskog sektora koji je inicijalno bio odobren za Srbiju i Crnu Goru u 2002. godini. Grupacija Svjetske banke finansirala je dva projekta sa ukupno 25,4 miliona eura – projekat energetske efikasnosti u javnim zgradama i projekat koji se primarno fokusira na unaprijeđivanje prenosa. Vrijedno je spomenuti da je njemačka državna banka KfW bila aktivnija u Crnoj Gori u tom periodu nego bilo koja od multilateralnih banaka, sa kreditima u ukupnom iznosu od 51,4 miliona za rehabilitaciju hidroelek-

trana, rekonstrukciju termoelektrane, energetske efikasnost i modernizaciju distribucije.⁷

Iako krediti za sektor energetike možda nijesu bili naročito veliki, MFI su učestvovala u projektima tehničke pomoći, a samo EBRD je obavila sedam u sektoru energetike od 2009.godine. Takvi projekti se odnose na različite aspekte razvoja obnovljivih izvora energije kao što su zakonodavstvo, podsticajne tarife i ugovori o kupovini električne energije. IFC je takođe bio uključen u projekat tehničke pomoći za pripremu izgradnje hidroelektrane na rijeci Morači, koji je bio predmet snažnog protivljenja, a trenutno se čini da je na čekanju. Projekat Morača je dio infrastrukture planirane za izvoz struje u Italiju preko podvodnog kabla. Kredit od 65 miliona eura za još jednu kontroverznu komponentu izvozne infrastrukture – dalekovod Lastva-Pljevlja – je odobren od strane EBRD-a u aprilu 2013.godine.

Dalekovod Lastva-Pljevlja i podvodni kabal sa Italijom

Projekat podvodnog kabla između Crne Gore i Italije obuhvata postavljanje kabla ispod Jadranskog mora i dalekovod iz Lastve do Pljevalja u Crnoj Gori, koji će potom biti povezan sa Bosnom i Hercegovinom i Srbijom. Glavni cilj ovog projekta je izvoz električne energije iz regiona Balkana u Italiju. Podvodni kabal od 500 miliona eura i *konvertersko postrojenje* na obali će postaviti italijansko preduzeće Terna. Osnovni ugovor između Terne i Ministarstva ekonomije Crne Gore potpisan je u novembru 2010.godine. Dalekovod Lastva-Pljevlja će koštati oko 100 miliona eura, koji će se finansirati od strane EBRD-a, KfW

7 <http://www.scmn.me/fajlovi/EPCG201212R.pdf>

i sredstava pokretača projekta Crnogorskog elektroprenosnog sistema (CGES), koji je djelimično u vlasništvu Terne.

Projekti su kontroverzni i zbog uticaja dalekovoda i konvertorskog postrojenja na životnu sredinu i zbog izvora električne energije. Dodatni problem je u tome što je Terna imala priliku da dobije akcije u CGES-u bez ikakvog tendera, zahvaljujući specijalnom zakonu o podmorskom kablu.

Planirani dalekovod će proći kroz nacionalne parkove Durmitor (UNESCO-va svjetska prirodna baština) i Lovćen, kao i rijeku Taru i Komarnicu, koje su područja Emerald mreže i buduća područja NATURA 2000. Planirana trasa dalekovoda također će proći u blizini jezera Slano i Krupac – međunarodno značajnog područja za ptice, koja su također određena kao buduća područja NATURA 2000. Pokretač projekta tvrdi da uticaj neće biti ozbiljan na predloženu trasu kroz Durmitor i kanjon rijeke Tare, jer će koristiti postojeću trasu 110 kV voda Žabljak – Pljevlja. Međutim, ometanje i buka od građevinskih radova bez sumnje će imati značajan uticaj unutar zaštićenih područja, a tu će biti ozbiljni vizuelni uticaj zbog novih razvodnih stubova koji su mnogo veći od postojećih.

Priobalno područje gdje su planirani trafostanica i konvertersko postrojenje je tip staništa (Juncetalia maritima) pobrojan u Aneksu 1 Direktive o staništima, što ukazuje na njegovu ranjivost ne samo u Crnoj Gori, već na nivou cijele Evrope. Alternativne rute nisu adekvatno uzete u obzir, kao ni alternativni scenariji snabdijevanja energijom u kojima se vod ne gradi uopšte.

Biće ozbiljnih uticaja povezanih proizvodnih objekata, ako se ikada izgrade. Prema detaljnom prostornom planu, dalekovod će snabdijevati HE na Morači, HE Komarnica, TE Berane, vjetroelektranu na Krnovu, kao i grupu hidroelektrana u oblasti Šavnika. Takođe se spominje HE Buk Bijela na rijeci Drini. Ranija verzija toga plana je već jednom zaustavljena na nacionalnom nivou. Takođe se očekuje da će se izvoziti električna energija iz fosilnih goriva, iz elektrana na lignit Pljevlja 2 i Maoče. Vrlo je vjerovatno da se barem neki od tih projekata neće nastaviti, pogotovo hidroelektrane na Morači, dok drugi, poput hidroelektrana Komarnica i Buk Bijela ne bi trebali da budu izgrađeni zbog svojih ozbiljnih uticaja na područja biološkog diverziteta i izuzetne prirodne ljepote.

Čini se da će od ovog projekta imati koristi sigurnost nabavke Italije više nego Crne Gore, ako se zaista izgradi potrebna proizvodna infrastruktura. Problemi mogu biti uzrokovani ugovorima koji zahtijevaju da se italijansko tržište snabdijeva električnom energijom čak i u situacijama kada struja može biti potrebna regionu Balkana.

Pohvalno je da su MFI odustale od finansiranja infrastrukture na fosilna goriva u Crnoj Gori u periodu studije i da je glavni fokus bio na energetskej efikasnosti i obnovljivoj energiji. Takvi naponi treba da se nastave. Međutim, učešće IFC-a u postrojenju Morača i kredit EBRD-a iz 2013.godine za dalekovod Lastva-Pljevlja pokazuju da banke još uvijek moraju da pažljivije ispituju da li su projekti koje podržavaju u interesu naroda Crne Gore i životne sredine.

Supported by:

